

TÜRKİYE EKONOMİSİ

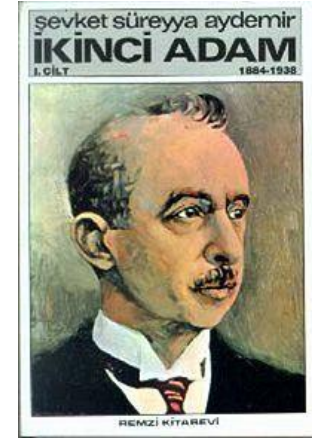
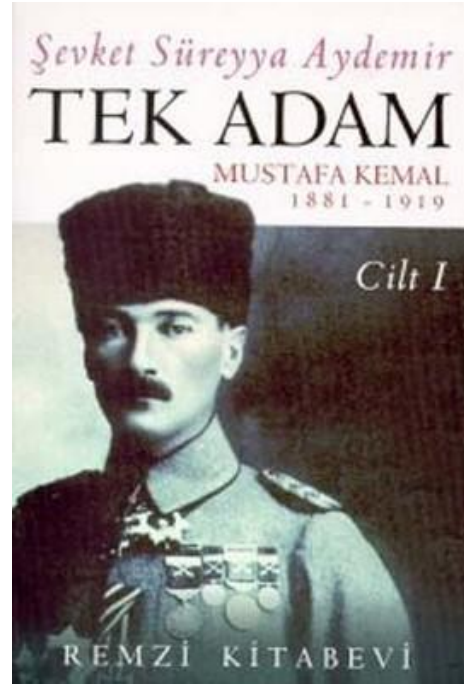
Prof.Dr.İlkay DELLAL

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

II. Dünya Savaşı ve Sonrası

Okuma Listesi

- Tek adam, Şevket Süreyya Aydemir
- İkinci adam, Şevket Süreyya Aydemir
- İktisadi Düşünce, Gülten Kazgan
- Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Erdinç Tokgöz
- Ahmet Şahinöz, Türkiye Ekonomisi, TEK
- Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı, John Perkins

- 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı ile Türkiye'de yeni bir dönem başlamış, fakat onun liderliği ve ilkeleri hem siyasal hem de devletin bütün yapısında devam etmiştir.
- İsmet İnönü cumhurbaşkanlığına seçilerek devlet başkanlığına getirilmiş, devletin bütün kurumlarına, devamlılık gereğince Atatürk'ün koyduğu ve çağdaş ölçülerde geçerliliğini hiç kaybetmeyen temel ilkeler ve inkılâplar uygulanarak Türkiye Cumhuriyetinin mevcudiyeti devam etmiştir.

- Atatürk'ün ölümünden sonra iç ve dış politikada önemli sorunlar gündeme gelmiş, ancak en ciddi sorun olarak II. Dünya Savaşının getirdiği gelişmeler olmuştur.
- İsmet İnönü yaklaşık 1950'ye kadar devletin başında kalmış, Atatürk'ün koyduğu temel esaslar çerçevesinde uygulamaları devam ettirmiş, İkinci Dünya Savaşının yoğunluğu ve etkileri dolayısıyla ülkenin ciddi sıkıntılara girmesi önlenememiştir.
- Savaş sırasında savaştan grupların Türkiye'yi kendi taraflarında savaşa çekme istekleri ve girişimlerine karşın Türkiye, “*savaş dışı kalma politikasını*” başarı ile uygulanmıştır.

II.Dünya Savaşı

- 1939'dan 1945'e kadar süren küresel bir askerî çatışmadır.
- Savaşa dönemin tüm büyük güçleri olan Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, ABD, Çin Cumhuriyeti ve Fransa, Müttefik Devletler olarak; Almanya, İtalya ve Japonya, Mihver Devletler olarak katılmıştır.

II.Dünya Savaşı

- 100 milyondan fazla askerî personelin dâhil olduğu savaşta savaşa katılan ülkeler tüm ekonomik, endüstriyel ve bilimsel güçlerini, sivil ya da askerî kaynak farklılığı gözetmeksizin savaş için seferber etmiştir.
- Nükleer silahların kullanıldığı tek savaş olmakla kalmayıp, kitlesel sivil ölümlerin gerçekleştirildiği II. Dünya Savaşı, insanlık tarihindeki en büyük ve en kanlı savaştır.
- 1939-1945 yılları arasında 40-50 milyon insan hayatını kaybetmiştir.

- Savaş Almanya'nın Polonya'yı işgal ettiği 1 Eylül 1939 tarihinde başlamış
- Polonya'nın işgali ile birlikte Fransa ve Britanya İmparatorluğu ve İngiliz Milletler Topluluğu'na dâhil olan çoğu ülke Almanya'ya savaş ilan etti.
- Almanya, Avrupa'da büyük bir imparatorluk kurmayı amaçlıyordu ki 1939'un sonundan 1941'in başına kadar bir dizi muharebe ve antlaşma ile Avrupa topraklarının çoğunu ele geçirdi ya da bastırdı.

- Alman-Sovyet Antlaşması sürerken, sözde tarafsız Sovyetler Birliği, 6 komşu ülkesinin topraklarını tamamen ya da kısmen işgal ederek, topraklarına katmıştır.
- Britanya ve İngiliz Milletler Topluluğu Kuzey Afrika'da ve genişleyen deniz savaşlarında Mihver Devletler'e karşı savaşı sürdüren tek büyük güç olarak kalmıştır.
- 1941 Haziran ayında Avrupalı Mihver Devletler, Sovyetler Birliği'ni işgal etmeye başladılar. Tarihteki en büyük kara savaşı cephesini başlatan bu işgal sonrası Mihver Kuvvetler askerî gücünün önemli bir bölümü bu savaş için ayırmıştır. 1941 Aralık ayında, 1937'den beri Çin'le savaşan ve Asya'ya hükmetmeye çalışan Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Pasifik Okyanusu'ndaki Avrupalı devletlerin topraklarına saldırmış ve kısa sürede bölgenin büyük bir bölümüne hâkim olmuştur.

- Japonya'nın Pasifik Cephesi'ndeki yenilgisi ve Avrupalı Mihver ordularının Kuzey Afrika ve Stalingrad'daki yenilgileriyle birlikte Mihver kuvvetlerin ilerlemesi 1942 yılında durdurulmuştur.
- 1943 yılında Doğu Avrupa'daki Alman yenilgileri, İtalya'nın Müttefik kuvvetlerince işgal edilmesi ve Pasifik'teki Amerikan zaferleriyle birlikte Mihver Devletler savaştaki kontrolü kaybetti ve tüm cephelerde geri çekilmek zorunda kalmıştır.
- 1944'te Batılı İttifak Kuvvetleri Fransa'yı, Sovyetler Birliği ise kaybettiği bölgeleri geri almakla kalmayıp Almanya'yı ve müttefiklerini işgal etmiştir.

- Sovyetler Birliği ve Polonya kuvvetlerinin Berlin'i ele geçirmesini takip eden Almanya'nın 8 Mayıs 1945'te koşulsuz teslimiyetiyle birlikte Avrupa'da savaş sona ermiş, Japon orduları ise Birleşik Devletler tarafından yenilgiye uğratılmıştır.
- Bunu takiben Japon Adaları işgal edilmeye başlanmıştır. Asya'da savaş, 15 Ağustos 1945 tarihinde Japonya'nın teslim olmayı kabul etmesiyle sona erdi.
- Türkiye ise resmî olarak savaşa katılmamasına rağmen Almanlar ve Amerikanlar ile yaptığı dostluk paktları ve ekonomik ilişkiler İkinci Dünya Savaşı'nda ABD ve Almanya'nın işine yaramış, bu sayede Asya'daki gclere ağır şekilde hasar vermiştir.

- Savaş sonrası gelişmeler Dünyada kutuplaşmalar ve gerginlikler
- Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'yı güdümüne alacak ve savaş sonrası mevcut ortamı lehine kullanarak ideolojik ve askeri gücünü Avrupa ve diğer bölgelerde genişleme faaliyetleri için kullanacak, buda yeni bir yapılanmayı hızlandırarak dünyada yeni ortaya çıkan “Soğuk Savaş” ve “Süper Devlet” kavramlarını doğuracaktır.

- Bu iki kutubun
 - bir tarafında; Demokratik ülkelerin lideri olan ve Batı Dünyasını temsil eden Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri olan devletler,
 - diğer tarafta; Komünizm sistemini bütün devlet ve uygulama alanlarında kullanan Sovyetler Birliği ve onun uydusu olan başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok devletler bulunmaktadır.
- Bu kutuplaşma, başta askeri olmak üzere sanayi, bilim, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda gelişmeleri gündeme getirecektir. Bu durum, dünya tarihinde ilk kez, uluslararası ilişkilerde ve gelişmelerde doktrin ve ideoloji unsurunun belirleyici olmasını doğurmuştur.

- Savaş sonrasında ortaya etkin olarak çıkan diğer bir süreçte, ekonomik konulardır.
- *“Tarihin hiçbir döneminde ekonomik sorunlar bu kadar uluslararası ilişkilerde ağırlık kazanmamıştır. Bugün bütün dünya ülkeleri, siyasal kuvvet dengesi, güvenlik ve barış gibi meselelerden belki de çok daha fazla olarak, ekonomik kalkınma, refah, daha iyi yaşama seviyesi gibi meselelerle yoğun bir şekilde meşgul olmaktadır. Bunun neticesi olarak da, bugünkü uluslararası ilişkilerde ekonomik faktör büyük bir ağırlığa sahiptir.”*

- Savaş sonrasında iktisat politikasındaki dönüşümlerin iki grup nedenden kaynaklandığı söylenebilir:
 1. Yurt içi etkenler
 2. Yurt dışı etkenler
- Bunları birbirlerinden ayırmak çoğu zaman oldukça zordur. Çünkü karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduklarıdır.
- Ama ana hatlarıyla ayırım yapmak olasıdır. Önce yurt içi etkenlerden başlayalım...

- Bu yıllarda dış alemle olan ilişkiler çok azaldığından, dış satım ve dış alım da azalmıştır.
- Hazine açıkları iç borçlanmalarla kapatılmaya çalışılmış, bu da yeterli olmayınca "Varlık Vergisi" adı altında bir verginin konulmuştur.
- Savaşın ilk yıllarında baskı altında tutulan tarım ürünleri fiyatları 1942 yılında serbest bırakılınca, bu fiyatlarda büyük artışlar olmuştur.
- Bunun üzerine, 1943-1945 yılları arasında "Toprak Mahsulleri Vergisi" adı altında tarım ürünlerinin % 10'u oranında ve aynı olarak toplanan bir vergi tarım kesimine uygulanmıştır

- Tarımsal üretim amacıyla kullanılmayan, fakat tarıma uygun olan devlet topraklarının ve belirli sınırların üzerinde kişisel mülkiyetteki toprakların, kamulaştırılarak topraksızlara ve az topraklılara dağıtılmasını öngören "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" da bu dönemde (1945'de) çıkarılmıştır.
- Özellikle 1940-1945 yılları arasında belirtilen nedenlerle ekonomik gelişme duraklamış, tarım kesimindeki gerileme nedeniyle sanayi kesiminde de miktar olarak bir azalma olmuş, ancak GSMH içinde sanayi kesiminin payı görece olarak bir miktar artmıştır

- 1939-1945 döneminde savaşın ekonomik kalkınmamız üzerindeki olumsuz etkisi sonucu, kişi başına GSMH'da yılda % 0,9 oranında bir azalma görülmüş ve savaşı izleyen yıllarda da Türkiye yine belirli bir kalkınma hamlesi kaydedememiştir.
 - 1938-1949 yılları için fiyatlarda önemli artışlar olmuş, yıllık ortalama fiyat artışı % 14,6 olmuştur.
 - Savaş sonrasında var olan önemli ölçüdeki döviz ve özellikle altın stoklarına dayanılarak, ithalat artmaya başlamış, burada da tüketim malları önemli olmuştur.
 - ekonomik bunalım, ve savaş nedeniyle ihracat durmuş olduğu için, geleneksel birkaç ihraç malının biriken belirli stokları karşısında, bunların sürümünü sağlamak amacıyla **7 Eylül 1946'da % 50'lik bir devalüasyon yapılmış** ve dolayısı ile bu stoklar da kısa sürede erimiştir.
- ❖ **Cumhuriyet döneminin ilk devalüasyonudur.**

- İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda, ekonomik sorunların yoğun olmasına karşı, iç politika alanında çok önemli bir adım atılarak, 1945'de çok partili demokrasi rejimi benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur.
- Bu yıllar, yeni siyasi ortam ve dış ülkelerle ilişkiler çabası içerisinde, ekonomik kalkınmanın ikinci plana atıldığı dönem olmuştur.
- Aynı yıllarda önce askeri, sonra ekonomik amaçlar için dış yardımlar gelmeye başlamış ve bu yardımların ilki 1947 yılında "Truman Doktrini" adı altında A.BD.'nden gelmiştir. Ertesi yıl uzun yıllar devam eden "Marshall yardımı" başladı.
- Bu yardımlardan yararlanılarak, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına ilişkin beş yıllık bir plan hazırlığı çabaları sonuç vermemiştir.

- İkinci bir plan Türkiye tarımını kalkındırmayı amaç edinen 1948 tarihli bir tarım planıdır ve bu plan da uygulanamamıştır.
- Aslında, savaş sonu yılları tarım kesiminin önem kazandığı, sanayileşme ve ulaştırma ile birlikte kalkınma çabalarına öncelik verildiği dönemdi.
- Bu yıllarda tarım alanında bazı faaliyetler yapılmış, örgütler kurulmuştur.
- Bunlar arasında çiftçilerin makina, gübre gibi modern girdilere olan ihtiyaçlarını elverişli koşullar ve uygun fiyatlarla sağlamak üzere Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun kuruluşu, teknik tarım ve bahçivanlık okullarının açılışı, teknik tarım teşkilatının kuruluşu sayılabilir.

- Türkiye artık tamamen batılılaşmak için, batının bir çok kurum ve kuruluşuna müracaat etti. Bu arada batının ekonomik yapısını ve yaşam tarzını da ithal ederek kendisi uygulamaya başladı. ABD ile yakın ilişkiler kuruldu.
- Batılılaşma hedefi yeni bir hedef değildir. Cumhuriyet öncesi Tanzimat ile ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Savaş sonunda bu hedef daha net bir şekilde ortaya konmuş ve Devletçi sanayileşme politikası gözden geçirilmiştir.

- Batılı kurum ve kuruluşlarda yer almak için uğraşan Türkiye, 26 Haziran 1945'de San Francisco'da BM Antlaşmasını imzalayan 51 ülkeden biri olmuştur.
- 1944 yılında Bretton Woods konferanslarına katılan Türkiye, Şubat 1947'de IMF ve Dünya Bankası'na tam üye olmuştur.

- Savaş sonrası üye olduğumuz diğer 2 kuruluş ise 1948’de “Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, EECD (daha sonra Kalkınma İçin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı OECD adını almıştır)” ve 1952’de “Kuzey Atlantik Savunma Paktı (NATO)”dır.
- Türkiye 1947 yılından itibaren Truman Doktrini çerçevesinde ABD’den askeri yardım ve 1948’den sonra da Marshall Yardım Programı’ndan ekonomik yardım almıştır.

- **Savaş sonrası Türkiye:**
- 1945'de BM Antlaşmasını imzalayan 51 ülkeden biri olmuştur.
- 1947'de IMF ve Dünya Bankası'na tam üye olmuştur.
- 1948'de OECD'nin kurucu üyesi olmuştur. (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, EECD daha sonra OECD adını almıştır)
- 1952'de NATO (Kuzey Atlantik Savunma Paktı) ya üye olmuştur.
- 1948'den sonra da Marshall Yardım Programı'ndan ekonomik yardım almıştır.

- Bu tarihten sonra Türkiye, ekonomik kalkınmasını dış finansman yoluyla temin etmek için sürekli olarak kredi arayışı içinde olmuştur.
- 1947-50 döneminde toplam 391 milyon dolar dış kaynağın büyük bir bölümü, 294 milyon doları ABD'den sağlanmıştır. Bunun 177 milyon doları bağış, 117 milyon doları kredidir.
- Bu dönemde batının lideri konumunda olan ABD ile yakın ilişkiler artmıştır.

- Bu yakın ilişkiler doğrultusunda, Marshall yardımları çerçevesinde Türkiye'ye gelen uzmanlar, devletçi sistemi eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler hükümeti devletçi sistemi değiştirmek zorunda bırakmıştır.
- Hatta, Marshall yardımlarından yararlanılabilmesi için devletçi sistemin bırakılması gerektiği bu uzmanlarca açık bir şekilde ifade edilmiştir.
- Öz kaynaklarının yetersiz olduğunu bilen Türkiye, yardım alabilmek için bu sistemi bırakmak zorunda kalmıştır.

- Batılı uzmanların Türkiye'ye önerileri şöyle özetlenebilir:
 1. Ekonomide kamu girişimciliği daraltılmalı, özel sektör teşvik edilmelidir.
 2. Özel sektörün gelişmesi için ortam oluşturulmalıdır,
 3. Ağır sanayi projelerine girilmemeli, hafif sanayiye öncelik verilmelidir.
 4. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü tarımdadır. Tarımsal alt yapı iyileştirilmeli, tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan projeler uygulanmalıdır,

5. Karayolu ulaştırması alt yapısı iyileştirmelidir,
 6. Toprak sanayi, hafif metal, inşaat malzemeleri, deri ve orman ürünleri sanayilerine yatırım yapılmalıdır.
- Nitekim ABD Türkiye'yi Marshall programına dahil ederken, Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında ihtiyaç duyulacak tarımsal ürünlerin ve hammaddenin sağlayıcısı olarak düşünmüştür.

- Bu amaçla tarımsal üretimin artırılması ve tarımın dışa açılması önerilerini getirmiştir.
- Yapılan ayni yardımların da büyük bir bölümü tarımsal makineler ile yol inşaatında kullanılan makineler olmuştur.
- İktidardaki CHP, bu yardımı alabilmek için devletçiliği terk etmiş, “Yeni Devletçilik” adını verdiği daha liberal bir politika izlemeye başlamıştır.
- 1947’de İktisadi Kalkınma Planı’nı, 1948’de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kararnamesi’ni yayınlamış, 1950’de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’nı kurmuştur.

- Savaş sonrası dönemde politika arayışları içerisinde olan Türkiye, uygulama şansı bulmayan 2 plan oluşturmuştur. Her iki plan da birbirleriyle taban tabana zıt görünmektedir.
- Bunlardan birincisi **1946 İvedili Sanayi Planı** ve ikincisi **1947 Kalkınma (Vaner) planı**dır.
- 1946 İvedili Sanayi Planı, 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi sanayileşme planlarının devamı niteliğindedir.

- Bu plan ile sanayileşme hamlesine kalınan yerden devam edilmek istenmiştir.
- BBYSP ve İBYSP'dan daha kapsamlı ve daha derli topludur. Bu planlardan edinilen tecrübeler yansıtılmıştır.
- Üretim hedefleri 10 yıllık tüketim kalıplarına göre oluşturulmuştur.
- 5 yıl sonunda; tekstil, kağıt, çimento, demir-çelik ve diğer bazı temel ürünlerde kendi kendimize yeterli olacağımızı öngören bir plandır.

- Planın finansmanı ulusal kaynaklarla gerçekleştirilecekti.
- Dış konjonktürdeki gelişmeler nedeniyle bu planın uygulanmasından vazgeçilip, 1947 Kalkınma Planı oluşturuldu.
- 1947 planı daha önceki planlardan daha dengeli bir yatırım öngörmekteydi. Plan büyük ölçüde dış kaynak kullanımı ile finanse edilecekti.
- Tarım sektörüne ağırlık veren, tarım sektörünü diğer sektörlerle entegre etmeyi amaçlayan, karayolu yapımına ağırlık veren bir plandı.

- Bu açıdan bakıldığında, 1947 Kalkınma Planı'nın tamamen Marshall Yardımları'ndan yararlanmak için oluşturulduğu açıktır.
- Ancak bu plan da dış finansman konusundaki aşırı iyimserliğin gerçekleşmemesi nedeniyle uygulanamamıştır.
- 1947 planında özel kesimin gelişmesi için gerekli ortamın oluşturulmasına yönelik hedefler vardı. 1948 yılında Türkiye İktisat Kongresi'nde de, plana atıf yapılarak, bu önlemlerin artırılması istenmiştir. Yani özel sektöre daha çok sahip çıkılması talep edilmiştir.

- Bu plan döneminde (1948-1952) gerçekleştirilecek projeler için toplam 3.7 milyar dolar yatırım yapılması, bunun yaklaşık 650 milyon dolarlık kısmının dış kaynak kullanımı ile finanse edilmesi planlanmıştı.
- Planın uygulanması ile ödemeler bilançosu arasında bağlantı kurulmuştu.
- Dövizle yapılacak harcamalar 1816 milyon dolar yani toplam yatırımların yarısına eşitti.

- Uzmanların yaptığı tavsiyeler doğrultusunda, toplam yatırımların %43.7'si ulaştırma, %16.4'ü tarıma, %16'sı enerji sektörüne ayrılırken, sanayiye düşen pay sadece %19.6 idi.
- 1947 planında ilk kez büyüme hızı kavramı kullanılmıştır. Hem milli hasılanın büyüme hızı hem de sektörlerin bu büyümeye yapacakları katkı ayrı ayrı hesaplanmıştı.
- 1948-52 döneminde Milli Hasıla'nın %8 büyümesi hesaplanmıştı. Sektörlerdeki yıllık büyüme hızları ise; sanayi %14.8, tarım %6.5, ticaret %10.2, mesken üretimi %5.2, diğer hizmet sektörleri %1.2 şeklinde hesaplanmıştır.